

Łukasz Krajewski, Katarzyna Topolska

**LICZNE WYSTĘPOWANIE LEPNICY LITEWSKIEJ
SILENE LITUANICA ZAPAŁ. 1911 KOŁO HAŃSKA
(POLESIE, E POLSKA)**

**The abundant occurrence of Sweet William catchfly *Silene lituanica*
Zapał. 1911 near Hańsk (Polesie, E Poland)**

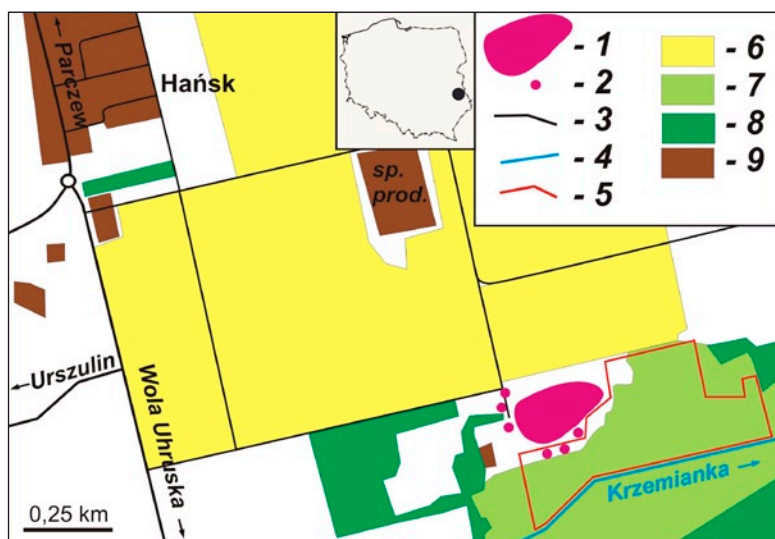
Lepnica litewska *Silene lituanica* to takson o niepewnym statusie i nazwie, uznawany zarówno za odrębny gatunek, podgatunek, jak i jedynie synonim lepnicy baldaszkowej *S. armeria* (International Plant Names Index). W niektórych ujęciach oba taksony są włączane w odrębny rodzaj w rodzinie goździkowatych *Caryophyllaceae* – *Atocion* (Frajman et al. 2013). Status gatunku dla lepnicy litewskiej podtrzymały ostatnio porównawcze badania mikromorfologiczne (Martynuk et al. 2015). Ponadto w literaturze często jest spotykany nieprawidłowy zapis epitetu gatunkowego (*lithuanica*, e.g. Mirek et al. 2002), różny od nadanego i opublikowanego przez Hugona Zapałowicza (1911). Zachowały się też okazy serii oryginalnej, opisane jako *S. lituanica* (leg. A. Rehman 1882, Porzecze, Polesie Litewskie, KRAM 107384, lektotyp).

Odrębnie ujmowany gatunek jest uznawany za endemit wschodnioeuropejski o niewielkim zasięgu, najliczniej występujący na Polesiu, także w obecnych granicach Polski (Zajac i Zajac 2001). Gatunek do niedawna znajdował się pod ochroną ścisłą (Rozporządzenie... 2004 i 2012), ale nie jest już chroniony (Rozporządzenie... 2014). Prawdopodobnie jest to wynik przeoczenia, wynikłego z bezprecedensowego bałaganu i pośpiechu przy ustalaniu najnowszej listy gatunków chronionych – lepnica litewska nie została wymieniona wśród gatunków pozbawianych ochrony (Uzasadnienie...), a jednocześnie proponowano dla niej ochronę częściową (Analiza...). Na Litwie i Ukrainie gatunek znajduje się w *Czerwonej księdze* (Lapelé 2007, Andrienko et al. 2009). Na zachodnim skraju Polesia w granicach Polski i Ukrainy lepnica litewska została uznana za rzadką (kategoria R; Kucharczyk i Szukałowicz 2009), natomiast w województwie podlaskim zaproponowano dwie różne kategorie zagrożenia (VU – narażona i LC – najmniejszej troski, po uwzględnieniu możliwych migracji w obrębie metapopulacji; Kołos i Wołkowycki 2012).

Nowe stanowisko *S. lituanica* znaleziono w II dekadzie lipca 2014 roku podczas monitoringu siedlisk przyrodniczych na działce rolnej włączonej w program rolnośrodowiskowy (obecne cenne siedliska lęgowe ptaków). Stanowisko to jest położone ok. 2 km na południowo-wschód od Hańska (ATPOL: GE03, 51°23'18"N, 23°25'30"E, 175 m n.p.m.). Siedlisko populacji stanowią świeże, piaszczyste ugory porolne (płat ok. 5 ha), graniczące od północy z polami kukurydzy na wysoczyźnie, od południa i wschodu opadające łagodnymi stokami

ku wspomnianej działce w dolinie Krzemianki (dominacja zdegradowanych łąk wilgotnych ze śmiałkiem darniowym i roślinności ruderalnej na murszach), od zachodu graniczące z drogą polną, za którą znajdują się niewielkie wyrobiska popiaskowe i zabudowania gospodarcze (ryc. 1). Najliczniej lepnicza litewska występowała na nieznacznym wyniesieniu w obrębie ugorów, o równoleżnikowym przebiegu, stanowiącym prawdopodobnie pozostałość po rozoranej wydmie południowo-wschodniego skraju wielkiego kemu okolic Hańska, zbudowanego z piasków i mułków zlodowacenia środkowopolskiego (Studium... 2003). Masowe występowanie gatunku (fot. 1) przywołało słowa o Polesiu sprzed ponad 100 lat, że „w czasie kwitnienia *Silene* pola przyjmują czerwonawy odcień” (Paczoski 1897 za Kołosem i Wołkowyckim 2012). Liczebność *S. lituanica* oszacowano na powyżej 5 tysięcy kwitnących okazów, stwierdzając tym samym największą populację w obecnych granicach Polski (dotąd do kilkuset; Kołos i Wołkowycki 2012).

Na działce rolnośrodowiskowej rozproszone osobniki lepniczy litewskiej (łącznie ok. 100, kwitnących pojedynczo i w niewielkich skupieniach) znaleziono tylko w jej najwyższej położonej części (NW), obejmującej niewielki płat ugorów napiaskowych. To jedyne stwierdzenie *S. lituanica* w ogólnopolskich badaniach siedlisk programu rolnośrodowiskowego w latach 2011-2015 (ok. 4 tysiące monitorowanych działek).

Ryc. 1. Szkic okolic stanowiska lepniczy litewskiej *Silene lituanica* koło Hańska: 1 – obszar masowego występowania *S. lituanica*, 2 – pojedyncze okazy i skupienia *S. lituanica*, 3 – drogi, 4 – strumień, 5 – granice działki rolnośrodowiskowej, 6 – pola kukurydzy, 7 – łąki, 8 – zadrzewienia, 9 – zabudowania.

Fig. 1. The Sweet William catchfly *Silene lituanica* site plan: 1 – massive occurrence of *S. lituanica*, 2 – individuals and small groups of *S. lituanica*, 3 – roads, 4 – stream, 5 – agri-environmental plot border, 6 – corn fields, 7 – grasslands, 8 – copses, 9 – buildings.

Fot. 1. Lepnica litewska *Silene lituanica* na stanowisku koło Hańska: a, b – masowo występujący gatunek w pełni kwitnienia, 18.07.2014 r., c – zbliżenie kwiatów, 4.08.2015, d – widok stanowiska z przekwitającymi osobnikami, 4.08.2015 r. (fot. Ł. Krajewski).

Photo 1. The site of Sweet William catchfly *Silene lituanica* near Hańsk: a, b – the massive occurrence of the species in full blooming, 18.07.2014, c – close-up of flowers, 4.08.2015, d – the site of species in the end of blooming, 4.08.2015 (photo by Ł. Krajewski).

W kolejnym sezonie wegetacyjnym lepnica nie tworzyła już tak barwnego kobierca i była o wiele mniej liczna (nieco ponad tysiąc okazów generatywnych). Mogło to po części wynikać i z upalnego, nadzwyczaj suchego lata, i późniejszej fenologicznie obserwacji (4 sierpnia 2015 r., wyraźnie po pełni kwitnienia). Zbiorowiska roślinne z *S. lituanica* udokumentowano wówczas zdjęciami fitosocjologicznymi metodą Braun-Blanqueta (gatunki diagnostyczne klas roślinności za Matuszkiewiczem 2008):

1. 25 m²; c: 20%; **Koelerio-Corynepheretea**: *Filago minima* 1, *Berteroa incana* +, *Helichrysum arenarium* +, *Silene lituanica* +, *Trifolium arvense* +, *Corynephorus canescens* r, *Hypochoeris radicata* r, **Artemisietea vulgaris**: *Hypericum perforatum* +, *Convolvulus arvensis* r, *Verbascum densiflorum* r, **Stellarietea mediae**: *Conyza canadensis* 1, *Echinochloa crus-gali* r, **Molinio-Arrhenatheretea**: *Achillea millefolium* r, **Inne**: *Poa* sp. 1.

2. 25 m²; c: 30%, d: 1%; **Koelerio-Corynepheretea**: *Jasione montana* 2, *Corynephorus canescens* 1, *Berteroa incana* +, *Rumex acetosella* +, *Scleranthus polycarpus* +, *Silene lituanica* +, *Artemisia campestris* r, *Chondrilla juncea* r, *Potentilla argentea* r, *Veronica dillenii* r, *Racomitrium canescens* (d) +, **Stellarietea mediae**: *Conyza canadensis* +, *S. annuus* +, *Polygonum aviculare* r, **Agropyretea**: *Elymus repens* 2, **Inne**: *Hieracium pilosella* r, *Sedum maximum* r.

3. 25 m²; c: 25%; **Koelerio-Corynepheretea**: *Centaurea stoebe* 2, *Jasione montana* 2, *Berteroa incana* 1, *Silene lituanica* 1, *Filago minima* +, *Hypochoeris radicata* +, *Potentilla argentea* +, *Rumex acetosella* +, *Artemisia campestris* r, **Artemisietea vulgaris**: *Oenothera biennis* 1, *Hypericum perforatum* +, *Convolvulus arvensis* r, *Linaria vulgaris* r, *Melandrium album* r, **Stellarietea mediae**: *Conyza canadensis* +, *Scleranthus annuus* +, **Agropyretea**: *Elymus repens* 1, **Inne**: *Poa* sp. 1, *Hieracium pilosella* r.

Uzyskane wyniki w pełni potwierdzają znane optimum siedliskowe *S. lituanica* – występowanie w płatach pionierskich muraw napiaskowych (Andrienko et al. 2009, Lapelė 2010, Kołos i Wołkowycki 2012). Zwraca uwagę udział gatunków ruderalnych i segetalnych, wynikający z porolnego charakteru siedliska oraz sąsiedztwa gospodarstwa i intensywnie nawożonych upraw. Gatunkowi sprzyjają powtarzające się zaburzenia (dziś antropogeniczne), które przez niszczenie pokrywy roślinnej umożliwiają cykliczną rekolonizację inicjalnych siedlisk. W chwili znalezienia populacja prawdopodobnie osiągnęła szczyt rozwoju (niedługo po zarzuceniu uprawy), obecnie zanika. *S. lituanica* zapewne przetrwa w okolicy choć w postaci nielicznych osobników (obserwowanych poza ugorami porolnymi – wzdłuż piaszczystych przydroży, miedz i przy wyrobiskach piasku), aby ponownie eksplodować liczebnością w razie pojawienia się rozległych płatów dogodnych siedlisk. Przywrócenie gospodarowania również może ograniczyć liczebność gatunku, jednak jego kiełkowanie uaktywnia dostęp światła (Martynuk et al. 2014), czemu może sprzyjać zaoranie. Tak znaczna dynamika liczebności, gwałtowny rozwój i zanik poszczególnych stanowisk w obrębie rozległej metapopulacji są charakterystyczne dla pionierów - tak jak lepnica litewska często jednorocznych i dwuletich.

Dziękujemy Pawłowi Jeżowi, stażyście Instytutu Technologiczno-Przyrodniczego, za zapewnienie miłej atmosfery w czasie wycieczki botanicznej na stanowisko w dniu 4.08.2015 r. Praca zrealizowana w ramach Programu Wieloletniego na lata 2011-2015, wykonywanego przez Instytut Technologiczno-Przyrodniczy na mocy uchwały Rady Ministrów nr 202/2011 z dnia 14 października 2011 roku.

LITERATURA

- Analiza spełnienia kryteriów kwalifikujących do ochrony przez poszczególne gatunki roślin. Dostęp 12.01.2016. [<http://www.gdos.gov.pl/ochrona-gatunkowa-roslin-zwierzat-i-grzybow>].
- ANDRIENKO T.L., PRYADKO A.I., FEDORONCHUK M.N. 2009. Smilka litewska *Silene lithuanica* Zapat. In: Czerwona księga Ukrainy. Dostęp 13.01.2016. [<http://redbook-flora.land.kiev.ua/404.html>].
- FRAJMAN B., THOLLESSON M., OXELMAN B. 2013. Taxonomic revision of *Atocion* and *Viscaria* (Sileneae, Caryophyllaceae). Bot. J. Linn. Soc. 173, 2: 194-210.
- International Plant Names Index. Dostęp 12.01.2016. [<http://www.ipni.org/>].
- KOŁOS A., WOŁKOWYCKI D. 2012. *Silene lithuanica* (Caryophyllaceae) w północno-wschodniej Polsce. Fragm. Florist. Geobot. Polon. 19, 2: 447-452.
- KUCHARCZYK M., SZUKAŁOWICZ I. 2009. Rzadkie i zagrożone gatunki Polesia Zachodniego. Kosmos 52, 2-3(259-260): 321-330.
- LAPELÉ M. 2007. Lietuvinė naktižiedė *Silene lithuanica* Zapał. In: RAŠOMOVIČIUS V. (Ed.). Lietuvos raudonoji knyga. Leidykla „Lututė“, Kaunas: 422.
- LAPELÉ M. 2010. Charakterystyka przyrodnicza Dzukiji. In: OBIDZIŃSKI A. (Ed.). Z Mazowsza na Wileńszczyznę. Zróżnicowanie i ochrona roślinności pogranicza Europy Środkowej i Północno-Wschodniej. Monografia sesji terenowych XL Zjazdu Polskiego Towarzystwa Botanicznego *Planta in vivo, in vitro et in silico*, Warszawa, 6-12 września 2010: 411-419.
- MARTYNUK V.O., GOLUBENKO A.V., HUMENYUK H.B. 2014. Initiation to aseptic culture of rare endemic plant *Atocion lithuanicum* (Zapał.) Tzvel. Factors in experimental evolution of organisms 15: 102-106.
- MARTYNUK V.O., KARPENKO N.I., TSARENKO O.M. 2015. Some micromorphological features of *Atocion lithuanicum* (Zapał.) Tzvel. and *A. armeria* (L.) Raf. of Ukrainian flora. Biol. Bull. NGPU 1: 8-23.
- MATUSZKIEWICZ W. 2008. Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski. PWN, Warszawa.
- MIREK Z., PIĘKOŚ-MIRKOWA H., ZAJĄC A., ZAJĄC M. 2002. Krytyczna lista roślin naczyniowych Polski. Dostęp 11.01.2016. [<http://info.botany.pl/czek/check.htm>].
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 lipca 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących roślin objętych ochroną. Dz.U. Nr 168 poz. 1764.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 5 stycznia 2012 r. w sprawie ochrony gatunkowej roślin. Dz.U. 2012 poz. 81.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 października 2014 r. w sprawie ochrony gatunkowej roślin. Dz.U. 2014 poz. 1409.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Hańsk. Cz. I. Uwarunkowania. 2003. Załącznik do Uchwały Nr XVII/114/04 Rady Gminy Hańsk z dnia 8 grudnia 2004 roku. Dostęp 20.01.2016. [<http://ughansk.bip.lubelskie.pl/upload/dokp/620.pdf>].
- Uzasadnienie rozporządzenia Ministra Środowiska w sprawie ochrony gatunkowej roślin. Dostęp 12.01.2016. [<https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//515/224456/224496/dokument131429.pdf>].
- ZAJĄC A., ZAJĄC M. (Eds.). 2001. Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce. Pracownia Chorologii Komputerowej Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- ZAPAŁOWICZ H. 1911. Krytyczny przegląd roślinności Galicji. Część XX. Revue critique de la flore de Galicie. XXe partie. Bulletin international de l'Académie des Sciences de Cracovie, Classe des sciences mathématiques et naturelles. Série B: Sciences naturelles: 285-289.

Summary

In July 2014 during the monitoring works of agri-environmental schemes a very abundant population of *Silene lituanica* was found. The species occurred in mass on sandy, post arable fallows in the South East of Hańsk, only sparsely on the investigated agri-environmental plot. The population size was estimated at a few thousand of blooming individuals - this is probably the most numerous Polish site of *S. lituanica*. Next year the abundance of that pioneer species fell down, but its surviving seems not to be threatened.

Adres autorów:

Łukasz Krajewski, Katarzyna Topolska
Centrum Ochrony Mokradeł
ul. Cieszkowskiego 1/3, lok. 31, 01-636 Warszawa
e-mail: lukkrajewski@wp.pl, katarzyna.topolska7@gmail.com

Joanna Przybylska

NOWE STANOWISKA POCZWARÓWKI ZWĘŻONEJ *VERTIGO ANGUSTIOR* JEFFREYS, 1830 I POCZWARÓWKI JAJOWATEJ *V. MOULINSIANA* (GASTROPODA, *STYLOMMATOPHORA*) W WIELKOPOLSCE

New sites of the Narrow-mouthed Whorl Snail *Vertigo angustior* Jeffreys, 1830 and Desmoulin's Whorl Snail *V. moulinsiana* (Dupuy, 1849) (*Gastropoda, Stylommatophora*) in Wielkopolska

Poczwarówka zwężona *Vertigo angustior* Jeffreys, 1830 i poczwarówka jajowata *V. moulinsiana* (Dupuy, 1849) to rzadkie, zagrożone gatunki ślimaków lądowych. Figurują na Czerwonej liście zagrożonych gatunków IUCN – *V. angustior* ze statusem NT – bliski zagrożenia (Moorkens et al. 2012), a *V. moulinsiana* ze statusem VU – narażony (Killeen et al. 2012). Na mocy dyrektywy siedliskowej obydwa gatunki podlegają ochronie na terenie Unii Europejskiej (Dyrektywa Rady 92/43/EWG, Dz. U. L 206 z 22.07.1992). W Polsce objęte są ścisłą ochroną gatunkową (Dz. U. 2014, poz. 1348), zamieszczone w *Polskiej czerwonej księdze zwierząt* i na *Czerwonej liście zwierząt ginących i zagrożonych w Polsce*: poczwarówka zwężona z kategorią EN – silnie zagrożony, a poczwarówka jajowata CR – krytycznie zagrożony (Wiktor i Riedel 2002, Pokryszko 2004). Przed rokiem 2008 na terenie Wielkopolski *Vertigo moulinsiana* wykazywana była z jednego stanowiska, a *V. angustior* z 54 (Koralewska-Batura et al. 2010). Podsumowując dane o rozmieszczeniu obydwu gatunków w regionie Książkiewicz (2009, 2010) oraz Książkiewicz et al. (2015) podaje 8 stanowisk w przypadku *V.*